

Aleksandra Frątczak-Piotrowska

Warszawa

ORCID: 0009-0004-9723-0490

Stosowanie elementów metodyki zuchowej w pracy nauczycieli warszawskich szkół¹

HARCERSTWO

Rocznik naukowy Muzeum Harcerstwa
nr 6/7, 2023/2024, s. 123-132

słowa kluczowe: *metodyka zuchowa, metoda harcerska, edukacja wczesnoszkolna, nauczyciel*

Poniższy artykuł jest skrótem najważniejszych informacji zawartych przeze mnie w pracy licencjackiej pod tytułem „Stosowanie elementów metodyki zuchowej w pracy nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej warszawskich szkół”. Praca, napisana pod kierunkiem dr Ewy Palamer-Kabacińskiej, była zwieńczeniem moich studiów licencjackich na kierunku Pedagogika małego dziecka na Uniwersytecie Warszawskim. Obroniona została 29.06.2021 roku w formie on-line. Została wyróżniona w X edycji konkursu ZHP im. hm. Olgierda Fietkiewicza na prace naukowe poświęcone tematyce harcerskiej. Recenzenci pracy licencjackiej: dr Anna Dąbrowska i dr Ewa Palamer-Kabacińska.

Nowocześni nauczyciele coraz częściej odchodzą od technik podających i poszukują inspiracji, które pomogą im wykorzystać nowe metody dydaktyczne aktywizujące ich uczniów i przynoszące długotrwałe efekty w życiu wychowanków. Odpowiedzią na te potrzeby może być świadome korzystanie z elementów metodyki zuchowej, która jest sposobem pracy z dziećmi w wieku wczesnoszkolnym w ramach metody harcerskiej. Metoda ta odnosi się do potrzeb rozwojowych konkretnych grup wiekowych poprzez pracę w odpowiednich metodykach – dla dzieci w wieku wczesnoszkolnym jest to metodyka zuchowa.

Aktualnie według Związku Harcerstwa Polskiego, największej organizacji harcerskiej w Polsce², metoda harcerska cechuje się: do-

1. Badania przeprowadzone zostały jeszcze przed reformą Systemu Instrumentów Metodycznych ZHP wprowadzonej 26 czerwca 2021 r. podczas XXIV zbiórki Rady Naczelnej, na której przyjęto zmiany w Systemie Metodycznym ZHP oraz nowy System Instrumentów Metodycznych [przyj. red.].

2. <https://zhp.pl/odkryj/misja-zhp/> [dostęp: 14.11.2020].

browolnością, pozytywnością, pośredniością, wzajemnością oddziaływań, świadomością celów, indywidualnością oraz naturalnością³. Nie jest to jednak jedyny sposób opisu cech metody harcerskiej. Innym przykładem jest Ręka Metody, która przetrwała od czasów Szarych Szeregów, gdy szkolenie kadry instruktorskiej wymagało prostoty ze względu na skrytość działań harcerstwa. Opis ten zakładał, że każdą z cech metody harcerskiej można opisać na jednym z palców dłoni. Kciuk oznacza system zastępowy, czyli pracę w małych, stałych grupach. W gromadach wychowawczych grupy te nazywamy szóstkami. Palec wskazujący natomiast symbolizować ma współdziałanie i współzawodnictwo, które widoczne jest w szczególności właśnie pomiędzy małymi grupami. Palec środkowy odnosi się do wzajemności oddziaływań, czyli naturalnych autorytetów, którymi mogą być drużynowy, inna osoba z kadry czy nawet inny przykładowy zuch z własnej gromady. Palec serdeczny oznacza oddziaływanie pośrednie. W metodyce wychowawczej jest to uczenie w działaniu – zabawie. Ostatni, czyli mały palec, symbolizuje stopniowanie trudności obecne u zuchów przez sprawności indywidualne oraz gwiazdki. Wszystkie cechy opisane „na palcach” rozwinę w dalszej części rozdziału. Dzięki Ręce Metody można zapamiętać jeszcze dwie cechy: ruch (nadgarstek) oraz dobrowolność (śródręcze). Ruch Programowo-Metodyczny „Ręka Metody” pojęcie ruchu definiuje następująco: „Harcerstwo to ruch, życie, spontaniczność, autentyczność, radość i... magia. W harcerstwie nie zasady formalne a moralne powinny być wyznacznikiem granic. Potrzeba żaru w sercach, naturalności, spontaniczności i świeżego powietrza. Bez powietrza harcerstwo się dusi. Wyjdź poza mury”⁴. Dobrowolność natomiast, to wstąpienie w szeregi gromady/drużyny z własnej, nieprzymuszonej woli. Wiąże się to jednakże z przyjęciem zasad panujących w organizacji, których wychowanek musi świadomie przestrzegać. Ponadto dobrowolnie podejmuje

decyzje, które dotyczą jego indywidualnego rozwoju⁵.

Metoda harcerska zawiera w sobie również konkretne elementy. Podobnie jak w przypadku cech, różne źródła opisują je w niejednolity sposób. Aleksander Kamiński za najważniejsze z nich uznał grę, zastęp, przyrodę, obóz oraz stopnie i sprawności⁶. W swojej pracy przyjmę te, które wymienione są przez Związek Harcerstwa Polskiego w Załączniku do Uchwały nr 24/XXXII Rady Naczelnej ZHP z dnia 1 marca 2003 r. w sprawie opisu metodyk poszczególnych grup, gdyż dokument ten opisuje, jak stosowane są one w metodyce wychowawczej. Są nimi: Prawo i Obietnica Zucha, system małych grup, uczenie w działaniu oraz stale doskonalony i pobudzający do rozwoju program⁷.

Grupą, której członkami są dzieci w wieku wczesnoszkolnym, są zuchy. Według broszury przygotowanej dla dyrektorów oraz nauczycieli warszawskich placówek „organizacje harcerskie działają z podziałem na grupy wiekowe. Każda grupa ma swoją specyfikę działania, zwaną przez harcerzy <<metryką>>”⁸. Metodyka zuchowa jest zatem sposobem organizacji pracy dla członków harcerstwa w wieku ok. 7-11 lat (w zależności od organizacji). Natomiast autorki poradnika dla drużynowych zuchowych definiują ją jako „zestaw instrumentów metodycznych służących do realizacji harcerskiego systemu wychowawczego, dostosowujących elementy metody do odpowiedniego poziomu wychowanków”⁹. Instrumentami tymi są gwiazdki zuchowe oraz sprawności indywidualne i zespołowe.

Podstawową formą działalności gromady są systematycznie organizowane zbiórki, najczęściej raz w tygodniu. Podczas spotkań zuchy pracują w szóstkach. Charakterystycznym elementem każdej zbiórki jest krąg rady, dzięki któremu dzieci mają możliwość przejścia inicjatywy i wypowiedzenia się w taki sposób, jaki uważają za słuszny. Drużynowy pełni rolę moderatora, ale to zuchy decydują o tym, która sprawa jest dla nich na tyle ważna, aby poruszyć ją w kręgu. Podejmowane są w nim

3. <https://zhp.pl/harcerski-system-wychowawczy/> [dostęp: 14.11.2020].

4. <https://www.rekametody.pl/sciaga-w-rece> [dostęp: 14.11.2020].

5. E. Palamer-Kabacińska, *Pełnić służbę całym życiem? Ruch harcerski jako przykład działań organizacji pozarządowych wdrażających do życia w społeczeństwie obywatelskim*, Kraków 2014, s. 290-291.

6. K. Bokacka, R. Bokacki, *Prosty sposób na harcerstwo*, „Czuwaj” 2020, nr 2, s. 17.

7. Załącznik do Uchwały nr 24/XXXII Rady Naczelnej ZHP z dnia 1 marca 2003 r. w sprawie opisu metodyk poszczególnych grup, https://gkzhp.sharepoint.com/:w:/r/sites/dokumenty_zhp/_layouts/15/Doc.aspx?sourcedoc=%7B23DFE-A4B-37BC-43A2-B065-FEE4C39B85DB%7D&file=zalcznik_20070612_04959_u.zal_rm_24_2003.doc&action=default&mobileredirect=true [dostęp: 29.12.2020].

8. A. Czekalska-Nikołajew, P. Czerwiński, M. Gajdziński i in., *Harcerstwo w warszawskich szkołach*, Warszawa 2011, s. 6.

9. E. Kulczyk-Prus, A. Wittenberg, *W krainie zabawy. Poradnik drużynowego gromady zuchowej*, Łódź 2011, s. 30.

również decyzje organizacyjne, jak na przykład te o przystąpieniu do zdobywania sprawności. Ponadto jest on sposobem na podsumowanie treści zajęć jak i uzyskanie informacji zwrotnej od uczestników na temat ich przebiegu. W kręgu rady każde dziecko ma prawo do zabrania głosu, a każda wypowiedź jest równie ważna.

Rola, jaką pełni drużynowy gromady, polega na byciu wodzem. Jest on organizatorem zabaw, ale również aktywnie w nich uczestniczy zgodnie z zasadą dobrej zbiórki: „drużynowy też się bawi”.

Podczas zbiórek organizatorzy stosują również charakterystyczne formy pracy. Są nimi: zabawa tematyczna, zwiad zachowy, gawęda, piosenka i płaś, zachowe zwyczaje, obrzędy i tajemnice, majsterka, zachowy teatr, pozytywne prace oraz gry i ćwiczenia¹⁰.

Celem moich poszukiwań było zbadanie obecności elementów metodyki zachowej w szkolnej klasie. Metodyka ta nie opisuje jedynie charakterystycznych form pracy – działanie w gromadzie zachowej jest czymś więcej niż gawędą czy piosenką w trakcie zbiórki. Zważywszy na to, iż nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej zajmują się nauczaniem zintegrowanym (a zatem przekazują wiedzę na temat wielu przedmiotów szkolnych oraz prowadzą działalność wychowawczą) przypuszczałam, iż stale poszukują nowych technik pracy i inspiracji. Metodyka zachowa, a właściwie jej elementy, może być odpowiedzią na potrzeby edukatorów, gdyż oprócz rozwijania ciekawości świata u dzieci stawia również na ich wychowanie.

Zdarza się, iż instruktorzy metodyki zachowej i harcerskiej – dzięki swojemu zamiłowaniu do pracy z dziećmi – poświęcają również swoje życie zawodowe na wychowywanie najmłodszych. Badania przeprowadziłam w taki sposób, by móc sprawdzić, w jakim stopniu przekładają swoje doświadczenie drużynowe na pracę szkolną.

Aby osiągnąć postawiony przez siebie cel, określiłam następujący główny problem badawczy: Czy i w jaki sposób elementy metodyki zachowej wykorzystywane są w pracy zawodowej wychowawców edukacji wczesnoszkolnej w warszawskich placówkach publicznych?

Żeby móc odpowiedzieć na powyższe pytania, zastosowałam następujące metody badawcze: ankieta, wywiad, analiza literatury. W ankiecie udział wzięło 60 respondentów, z czego

jedna ankieta została odrzucona ze względu na nieodpowiedni teren działalności respondentki (nauczycielka nie uczy w warszawskiej placówce). W wywiadzie natomiast wzięło udział 6 respondentek, po dwie nauczycielki z trzech różnych warszawskich szkół podstawowych. Ta grupa badawcza, ze względu na konkretne cechy i małą liczebność w stosunku do całego społeczeństwa, dobrana była jako próba nieprobabilistyczna. Badania zostały przeprowadzone wśród nauczycielek nauczania początkowego warszawskich placówek publicznych.

Funkcjonowanie elementów metody harcerskiej

a) Prawo i Obietnica Zucha

Prawo Zucha jest identyczne dla każdej gromady zachowej i jest nieodłącznym elementem tej metodyki. W przypadku szkół podstawowych sytuacja związana z wprowadzaniem zasad w życie klasy wygląda jednakże inaczej. Przede wszystkim nauczyciele zapraszają swoich uczniów do procesu ich tworzenia. Z 59 ankietowanych nauczycielek, tylko 4 z nich zgodziło się z wypowiedzią, iż zasady, które panują w klasie zostały narzucone przez dorosłego. Zwykle dzieci podają swoje własne propozycje, nad którymi czuwa nauczyciel – np. podpowiadając formę, kontrolując powtarzalność czy ubierając w słowa myśli uczniów. Najczęściej zasady ewaluowane są na początku każdego roku szkolnego, to znaczy, że w pierwszej klasie grupa ustala zasady, a w dwóch kolejnych latach uczniowie zastanawiają się nad ich aktualnością, dodając lub zmieniając punkty, w których jest to konieczne. W przypadku Prawa Zucha, dzieci, przychodząc do gromady, nie mają wpływu na brzmienie punktów Prawa. Niektóre grupy ustalają na początku roku szkolnego dodatkowe zasady, jednakże Prawo Zucha jest zawsze ponad nimi, co wiąże się z tym, iż drużynowi właśnie jemu poświęcają najwięcej uwagi.

Uczniowie w znaczącej części zobowiązują się do przestrzegania zasad poprzez podpis lub inne oznaczenie własne pod klasowym kodeksem. Jedna z respondentek ankiety wskazała ustne zobowiązanie. Niektórzy nauczyciele poinformowali również o tym, że dzieci nadzorują się nawzajem w sprawie przestrzegania regulaminu. Pojawiły się również odpowiedzi związane z systemem punktacji i nagradzaniem uczniów za przestrzeganie zasad. Istot-

10. Uchwała nr 83/XXXVI Rady Naczelnej ZHP z dnia 5 października 2013 r. w sprawie systemu metodycznego ZHP, IV Metodyka zachowa, <https://docplayer.pl/174909-Uchwala-nr-83-xxvi-rady-naczelnej-zhp-z-dnia-5-pazdziernika-2013-r-w-sprawie-systemu-metodycznego-zhp.html> [dostęp: 29.12.2020].

ną informacją jest to, że nie we wszystkich klasach tworzy się spisany regulamin. Analizując wszystkie odpowiedzi, nie odnalazłam żadnej sugestii, iż moment zobowiązania się do przestrzegania zasad jest dla dziecka sytuacją niezapomnianą, przeżyciem. Odpowiedzi badanych sugerują raczej obowiązek, który nie zawsze jest organizowany w sposób formalny. Dla zuchów natomiast, Obietnica Zucha wiąże się z otrzymaniem najwyższego odznaczenia dla tejże metodyki harcerskiej. Dzięki zobowiązaniu się do przestrzegania Prawa Zucha, dziecko staje się „prawdziwym zuchem”, z którego inni powinni brać przykład. Moment Obietnicy powinien zostać zorganizowany w taki sposób, aby dziecko uznało go za przygodę.

b) System małych grup

Większość nauczycielek przygotowuje zadania w małych grupach co najmniej raz w tygodniu (26 odpowiedzi), czyli znacznie rzadziej niż w przypadku zbiórek, gdzie zadania dedykowane mniejszym zespołom obecne są podczas prawie każdego spotkania. Nikt nie zaznaczył jednak odpowiedzi „nigdy”, a odpowiedź „minimum raz na semestr” zaznaczyło 5 osób – w tej grupie były zarówno osoby niezwiązane z harcerstwem jak i czynna instruktorka.

Zdecydowana większość nauczycielek zaznaczyła, iż grupy nie są stałe (54 odpowiedzi), ale za to są koedukacyjne (54 odpowiedzi). Wynika to z konieczności uczenia dzieci współpracy z różnymi osobami. Według badanych stałość grup wpływa negatywnie na integrację, a przy konieczności zmiany zespołu dzieci robią to niechętnie, gdyż nowa grupa jest dla nich gruntem nieznanym.

Nauczycielki starają się mieszać grupy przy każdym zadaniu tak, aby każde dziecko miało możliwość pracy z różnorodnymi osobowościami i temperamentami.

Według większości respondentek grupom przewodzą liderzy (35 odpowiedzi). W przypadku odpowiedzi „ciężko stwierdzić” 6/11 badanych opisało, iż liderzy ci są wyłaniani w sposób naturalny.

c) Uczenie w działaniu

Większość nauczycieli zaznaczyła, że klasa czasami przybiera rolę związaną z poznawym tematem, tzn. członkowie społeczności danej klasy udają, że są kimś związanym z aktualną lekcją (np. astronautami w momencie uczenia się o kosmosie). Były również 4 od-

powiedzi „nigdy” i 4 odpowiedzi „zawsze”. Odpowiedzi nie wykazują żadnej korelacji z wiekiem, powiązaniem z harcerstwem ani stażem pracy, chociaż odpowiedzi „za każdym razem” zaznaczyły osoby z następującym stażem pracy: 29, 35, 8, 30 [lat].

Większość klas nie posiada również swoich tajemnic – znanych tylko klasie i obrzędów – które związane są tematycznie z aktualnie poznawanym tematem¹¹. Wymienione natomiast ogólne zwyczaje, które wyróżniają dzieci na tle innych klas, można sklasyfikować do jednej z poniższych grup:

- charakterystyczne powitanie;
- specjalny system punktacji;
- własne symbole – znaki graficzne;
- maskotki, zwierzątka, totemy;
- charakterystyczne zabawy znane przez całą klasę;
- obchodzenie urodzin, imienin koleżanek i kolegów.

Jednym z ciekawych obrzędów jest zaprezentowany przez nauczycielkę, która była kiedyś drużynową gromady zuchowej: „Należą do klasowego Klubu Pomocnej Dłoni (w ramach swojej klubowej grupy troszczą się o siebie nawzajem, gdy ktoś jest np. chory)”. Zakładanie klubów, stowarzyszeń, zespołów, które działają w formie zabawy i posiadają swoją nazwę jest bardzo charakterystyczne dla zdobywania sprawności zespołowych w gromadach zuchowych.

d) Stale doskonalony i pobudzający do rozwoju program

Większość nauczycieli nie przygotowuje samodzielnie programu na rok szkolny (31 odpowiedzi), ale aż 15 badanych wskazało odpowiedź „ciężko stwierdzić”. Niestety tylko 5 z nich zostawiło wyjaśniający komentarz, według którego wynika, iż sugerują się gotowym programem, ale w razie potrzeby modyfikują go, aby dostosować go do grupy. Jednym z powodów modyfikacji wskazanym przez respondentkę wywiadu jest zbyt mała ilość praktycznych zajęć zawartych w podręcznikach metodycznych, które są w tym wypadku jedynie inspiracją i sugestią do wprowadzania większej liczby okazji do działania. Ponadto respondentki wskazywały konieczność uzupełniania programu o: wychowanie (np. wzięcie udziału w dodatkowych projektach i programach dotyczących tematyki bullyingu), patriotyzm, szacunek do kultury i tradycji, ekologia, wolontariat.

11. E. Kulczyk-Prus, A. Wittenberg, *W krainie zabawy...*, s. 81.

W wywiadach nauczycielki często poruszały temat konieczności wywiązania się z podstawy programowej. Nie mają one zatem pełnej dowolności w tworzeniu programu opartego jedynie o potrzeby i zainteresowania klasy. W harcerstwie drużynowi skupiają się przede wszystkim na wychowaniu dziecka na aktywnego obywatela, podczas gdy nauczyciele, szczególnie wychowania wczesnoszkolnego, muszą pamiętać o trzech podstawowych umiejętnościach: pisaniu, czytaniu, liczeniu.

Instrumenty metodyczne

a) Gwiazdki zachowe

Indywidualizacja jest zwykle obecna w klasach. Objawia się ona w:

- wyborze przez dzieci zadań z kilku dostępnych,
- przygotowaniu zadań dla całej klasy, mając na uwadze różne sposoby uczenia się,
- pracy projektowej, gdzie każde dziecko (grupa) decyduje, w jaki sposób osiągnąć konkretny cel,
- dokumentacji pracy w lapbookach,
- stopniowaniu zadań (najczęściej na trzech poziomach),
- przygotowaniu innych kart pracy dla uczniów z trudnościami,
- ocenianiu uczniów na miarę ich możliwości i wysiłku włożonego w realizację zadania,
- przyzwoleniu na różne tempo pracy dzieci,
- dostosowaniu zadań do zainteresowań uczniów.

Niektóre z nauczycielek pracują metodą Montessori lub jej elementami, w którą wpisana jest indywidualizacja.

W harcerstwie aspekt podążania za dzieckiem szczególnie widoczny jest w gwiazdkach zachowych. Jednolite wymagania do zdobycia trzech gwiazdek nie są jeszcze zadaniami – dopiero drużynowy określa konkretne czynności, które zuch musi wykonać razem z kandydatem na kolejny stopień zachowy. Zadania powinny uwzględniać nie tylko zainteresowania dziecka, ale również jego możliwości oraz słabości, nad którymi mógłby pracować w czasie próby. Sposób dokumentacji zdobywania gwiazdki również może być dostosowany do konkretnego zucha. Zdobywanie gwiazdki zachowej jest wyznaniem długotrwałym i wymaga poświęcenia na nie kilku miesięcy. Gwiazdki stanowią ponadto „wskaźnik poziomu naszego podopiecznego,

pokazują, jaki powinien być zuch po roku, dwóch i trzech od przyjścia do gromady”¹².

b) Sprawności indywidualne

Niektóre nauczycielki dostosowują zadania do możliwości i zainteresowań uczniów. Dzieci, które wykazują większą kreatywność i chęć do poszerzania wiedzy, wykonują najczęściej dodatkowe zadania. Niektóre z nich prezentowane są później na forum klasy, lecz czasami poszerzenie zainteresowań dzieci polega jedynie na wskazaniu dodatkowych materiałów (a nie zadań), na czym kończy się rola nauczyciela w tym zakresie.

Jedna z respondentek wprowadziła w klasie tak zwaną tablicę aktywności, dzięki której dzieci chętne wykonywały dodatkowe zadania, którymi były zainteresowane. Zauważyła ona trudność, iż w strategii szkolnej bardzo trudno do każdej lekcji danego dnia przygotować przynajmniej jedno zdanie dodatkowe, jednakże przynajmniej raz dziennie jakaś propozycja jest umieszczana na tablicy.

c) Sprawności zespołowe

Większość nauczycieli prowadzi zajęcia blokami tematycznymi (47 osób). Wszystkie respondenci, które tak nie robią (7 osób) nie były związane z metodyką zachową, a tylko 1 osoba z tej grupy była kiedyś instruktorką harcerską.

W większości klas uczniowie nie podejmują decyzji o tym, czy chcą brać udział w zajęciach o danej tematyce (42 odpowiedzi). W tym pytaniu odpowiedzi potwierdzających stwierdzenie, że „podejmują decyzję, czy chcą uczestniczyć w zajęciach o konkretnej tematyce i zgadzają się na to” było 6 i w większości byli to instruktorzy harcerscy w stanie czynnym lub nie (4 osoby).

Jeżeli chodzi o zakresy tematyczne (na podstawie podziału sprawności zespołowych ZHP), żadna tematyka nie wyróżniała się na tle innych. Oczywiście zdarzały się odpowiedzi, iż nauczyciele przeprowadzali zajęcia z danej tematyki tylko raz albo nigdy, ale były to odpowiedzi pojedyncze. Większość byłych drużynowych zachowych przy wszystkich tematykach zaznaczała „tak, więcej niż raz” (15) oprócz jednej osoby.

Tab. 1 Częstotliwość występowania poszczególnych bloków tematycznych, opracowanie własne

Tematyka zajęć (na podstawie podziału sprawności zespołowych):	Odpowiedź:		
	Tak, więcej niż raz	Tak, raz	Nie, nigdy
artystyczna	55	3	1
bajkowa	50	7	2
kulturoznawcza	53	6	-
obywatelska	54	5	-
przyrodnicza	57	2	-
sportowa	54	4	1
turystyczna	47	10	2
zaradność życiowa	47	9	3
zawodowa	50	6	3

Działanie gromady

a) Zorganizowanie do działania

Badając ten element metodyki wychowawczej, skupiłam się przede wszystkim na kręgu rady, który jest stałą częścią końcową zbiórek wychowawczych.

Nauczyciele zwykle podsumowują treść bloku zajęć: podczas każdego zajęcia – 17 odpowiedzi, bardzo często – 20 odpowiedzi, często – 13 odpowiedzi. Odpowiedź „nigdy” wystąpiła tylko raz, bardzo rzadko – 0 razy, a rzadko – 3 razy. Odpowiedzi „nigdy” udzieliła jedyna czynna instruktorka (ale nie wychowawca) wśród badanych. W tejże klasie oprócz braku podsumowania zajęć, uczniowie nie mogą wypowiedzieć swoich opinii na temat przeprowadzonych zajęć (tu również była to jedyna odpowiedź „nigdy”).

W pytaniu o pracę dzieci w oderwaniu od treści podręcznika najczęstszą odpowiedzią było często (21), ale drugą najpopularniejszą odpowiedzią było czasami (19).

Uczniowie natomiast mają możliwość wypowiedzenia się w ważnej dla nich sprawie organizacyjnej na forum klasy. Respondentki na

to pytanie nie udzieliły żadnej odpowiedzi „nigdy” ani „bardzo rzadko”.

W przypadku szkoły, to nauczyciel kieruje rozwiązaniem trudnych sytuacji pomiędzy konkretnymi uczniami. Niektórzy wychowawcy omawiają je później na forum klasy, aby wszystkie dzieci mogły wyciągnąć z niej wnioski na przyszłość. Jedną z badanych zaznaczyła, iż najważniejsze sytuacje, które miały miejsce poza klasą (np. na świetlicy), omawiane są następnego dnia w kręgu.

b) Rola drużynowego

W pytaniu „jak często nauczyciel bierze udział w zabawach i zadaniach jako uczestnik (a nie tylko ich organizator)” najpopularniejszą odpowiedzią było „czasami” (17 odpowiedzi). Nie było żadnej odpowiedzi „nigdy”. Odpowiedzi „rzadko” i „bardzo rzadko” udzielały tylko osoby, które nie były nigdy instruktorami harcerskimi (4/4).

Badane określały rolę nauczyciela w klasie następująco:

- „Nauczyciel pełni ogromną rolę lidera w klasie jest jej przewodnikiem, negocjatorem, obserwatorem.”

- Ma pokazać uczniom sposoby zdobywania wiedzy, uczyć systematyczności, szczerości i rozwijania własnych zainteresowań.”
- „Nauczyciel umożliwia dzieciom dyskusję i wymianę myśli, jest autorytetem, ale nie narzuca swego zdania. Pozwala dzieciom dochodzić do prawdy, mylić się i błędzić.” „Nauczyciel wyjaśnia, naprowadza, moderuje, zadaje dodatkowe pytania itp.”.

c) Charakterystyczne formy pracy

Gawęda

Forma pracy, która uzyskała najwięcej odpowiedzi „podczas każdego zajęcia” (12), jest gawęda, jednakże najczęstszą opcją dla niej było „bardzo często” (24).

Lucyna Rybicka-Powelczyk w rozdziale „Słowo po wstępie” książki zawierającej gawędy do Prawa Zucha definiuje tę formę pracy następująco: „Gawęda zachowa jest z założenia ciekawą opowiadką, która ma pomóc w zrozumieniu trudnych dla dzieci pojęć. Ma spełnić kilka funkcji: pomóc zrozumieć otaczający świat i prawa tym światem rządzące, nauczyć podstawowych, elementarnych zasad moralnych oraz zdrowego współistnienia w grupie rówieśniczej”¹³. Oznacza to, iż czytanka, tak typowe dla wczesnoszkolnych podręczników, również mogą być określone jako gawęda. Teksty literackie zawarte w „Naszym elementarzu” dla klasy pierwszej poruszają takie tematy jak:

- dbanie o rośliny oraz proces ich wzrostu,
- poznanie nowego gatunku owada – ćmę,
- rozmowa z rodzicami na temat starych fotografii rodzinnych,
- rola odpowiedzialnego doboru żartów w relacji z rówieśnikami,
- pomoc koleżance, która złamała nogę¹⁴.

Wymieniona wyżej tematyka czytanek wpisuje się w definicję gawędy Rybickiej-Powelczyk. Ponadto niektóre nauczycielki samodzielnie wymyślają historyjki lub korzystają z gawędy-scenariusza, czyli opowieści przeplatanej zadaniami, co jeszcze bardziej przypomina w praktyce tę zachową formę pracy.

- Gry i ćwiczenia
- Pierwszymi skojarzeniami z tymi formami pracy, na które zwróciły uwagę badane były:
- gra dydaktyczna,

- ćwiczenia w książkach lub kartach pracy,
- ćwiczenia z motoryki małej jako przerw w trakcie długiego pisania,
- ćwiczenia podczas zajęć wychowawczego,
- zabawy integracyjne.

W pewien sposób są to aktywności podobne do tych, które obecne są podczas zbiorów zachowych, jednakże obecne są w tym przypadku również duże różnice. Przede wszystkim w grach wyłaniany jest zwycięzca, o czym nie wspomnieli żadna z badanych. Ponadto wymagają one wcześniejszego, rzetelnego przygotowania. Moment zakończenia jest odgórnie ustalony i jest identyczny dla wszystkich uczestników¹⁵.

Ćwiczenia natomiast mają na celu pokonywanie własnych słabości i niedoskonałości. Rzeczywiście, karty pracy mogą się temu przysłużyć, jednakże ćwiczenia zachowe opierają się przede wszystkim na zabawie. Ponadto w tej formie pracy zwycięża każdy, kto wziął w niej udział – nie jest ona zatem w żaden sposób oceniana.

Majsterka

Majsterka wykorzystywana jest przez nauczycieli bardzo często. Zwykle nawiązuje ona do tematu tygodniowego, jednakże nie zawsze wytwory wykonywane przez uczniów potrzebne są do innej części zajęć. Według respondentek, często jest podsumowaniem danego bloku zajęć.

Jedna z badanych zauważyła, iż wykonywana w jej klasie majsterka jest w wielu przypadkach powiązana z pożytecznymi pracami, np. podczas budowania budek lęgowych dla ptaków lub zabawek użytkowych.

W gromadzie zachowej bardzo ważna jest celowość majsterki. Zuchy muszą mieć świadomość, do czego przydadzą się wykonane przez nich prace¹⁶.

Piosenki i płąsy

W wywiadach nauczycielki informowały o cotygodniowej lekcji muzyki. Piosenki są zatem obecne w życiu klasy. Mogą również przysłużyć się dyscyplinie – jedna z nauczycielek zaczyna śpiewać znany dzieciom utwór, gdy potrzebują oni wyciszenia. Uczniowie dołączają się wtedy do śpiewu i skupiają uwagę na dorosłym.

13. L. Rybicka-Powelczyk, *Gawędy do Prawa Zucha. Jak dzieci zostały zuchami*, Warszawa 2019, s. 7-8.

14. M. Lorek, B. Ochmańska, L. Wollman, *Nasz elementarz. Podręcznik do szkoły podstawowej. Klasa 1, część 3*, Warszawa 2014, *passim*.

15. Tamże, s. 117.

16. K. Janicka, *Katalog majsterki zachowej*, 2014, s. 5, https://szkolazastepowychrzeka.files.wordpress.com/2014/02/katalog_majsterki_zachowej.pdf [dostęp: 08.05.2021].

Metoda Klanzy i pedagogika zabawy również wykorzystuje tańce, piosenki i piosły.

Ta forma pracy jest świadomie przenoszona przez instruktorów do pracy szkolnej. Nauczycielki związane z harcerstwem uczą swoich uczniów piosł i piosenek znanych im z pracy w gromadzie, gdyż utwory te są im lepiej znane niż te, zaproponowane przez przewodniki metodyczne. Ponadto jedna z nauczycielek – czynna instruktorka zuchowa – przy uczeniu w swojej klasie tychże piosenek akompaniuje grą na gitarze.

W harcerstwie piosenka „towarzyszy nam podczas zbiórek, rajdów, biwaków, niezapomnianych kolonii zuchowych, obozów harcerskich, w codziennym działaniu, rozwijaniu zainteresowań i postaw życiowych”¹⁷.

Pożyteczne prace

Najczęstszym przykładem wymienionym przez badane były zbiórki na rzecz schroniska. Jedna z badanych – czynna instruktorka zuchowa – włączyła również swoją klasę w służbę zaproponowaną przez jej środowisko harcerskie, tj. wykonanie kartek dla dzieci w Centrum Zdrowia Dziecka. Inna czynna instruktorka (związana z metodyką harcerską) wyraziła natomiast reflexję, iż pożytecznych prac mogłoby być więcej.

Zabawa tematyczna

Formą pracy, która najbardziej „zjednoczyła” nauczycieli jest zabawa tematyczna: uzyskała 25 odpowiedzi „czasami”. Pragnę przypomnieć, iż w części „uczenie w działaniu”

4 nauczycielki zaznaczyły, że ich uczniowie za każdym razem przybierają rolę. Dwie z nich w tej części ankiety oznajmiły, że zabawa w coś lub kogoś ma miejsce bardzo często.

Z wywiadów jednak wynika, iż zabawa tematyczna nie jest przeprowadzana w szkole w takiej formie jak w gromadach zuchowych. Z przykładów podanych przez respondentki wynika, iż w ich zabawach tematycznych każdy uczeń wykonuje to samo zadanie, podczas gdy w metodyce zuchowej każdy ma przydzieloną swoją własną rolę.

„Każdy zuch i drużyna musi mieć przypisane zadanie. Ktoś będzie naczelnikiem, ktoś zajmie się przekazami pocztowymi, kolejny będzie nadawał polecenie (z naklejką!), a inny zwykłe listy, jeszcze inne zuchy będą stały w kolejce do okienka z przekazami pocztowymi, a następnie będą narzekały na to, że ci z przodu nie wysyłają przelewów internetowych. Drużyna

będzie niedosłyszącym dziadkiem, któremu będzie trzeba głośno i wyraźnie wytłumaczyć jak ma nadać przekaz”¹⁸.

Jedna z respondentek zauważyła, iż jest to forma bliższa przedszkolom niż edukacji wczesnoszkolnej.

Zuchowe znaki, zwyczaje, obrzędy i tajemnice
W gromadzie zuchowej istnieją znaki, zwyczaje, obrzędy i tajemnice zarówno ogólnozwiązkowe jak i te charakterystyczne dla danej jednostki. W związku z tym szkoła nigdy nie będzie w stanie zapożyczyć tej formy pracy w sposób bezpośredni, gdyż zachowania charakterystyczne dla zuchów Związku Harcerstwa Polskiego wyróżniają ich na tle innych organizacji, w tym szkolnych. Niektóre jednak – mimo iż nie identyczne – mogą być zainspirowane harcerstwem lub wykazywać pewne podobieństwa.

Wygląd munduru zucha opisany jest w regulaminie¹⁹. Należy jednak pamiętać, iż kiedyś każda szkoła posiadała swój mundur lub charakterystyczny element ubioru. Poszczególne szkoły posiadają również charakterystyczne dla siebie obrzędy jak np. hymn szkoły lub jej znaczek, które łączą społeczność całej placówki.

Klasa może posiadać również swoje symbole dyscyplinujące, które porównać można do musztry zuchowej. Nauczyciele mogliby skorzystać również z elementów zaproponowanych przez ZHP, np. stosując odpowiedni gest proszący dzieci o ustawienie się w kręgu, jednakże żadna z badanych nie wyraziła potwierdzenia tego w swojej pracy. Niektóre z nich jednak stosują identyczny gest podniesienia ręki mimo pracy w różnych placówkach (nauczyciel podnosi rękę, aby wyciszyć klasę; uczniowie naśladują nauczyciela i zachowują przy tym ciszę).

Zwyczajem może być też wypracowany system punktacji. Jedna z badanych podała przykład żółędzi, które klasa otrzymuje za poprawne zachowanie podczas zajęć z języka angielskiego. Przyczepiane są one na rysunek jeża.

Zuchowy teatr

Zuchowy teatr jest formą pracy, która czasami stosowana jest przez nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej zarówno jako teatr samorodny (krótkie scenki) lub jako wielki teatr zuchowy (przygotowywane dłużej przedstawienie). Jedyna odpowiedź „nigdy” została

17. S. Romanowski, *100 lat z piosenką harcerską i zuchową*, Warszawa 2010, s. 2-4.

18. J. Borkowski, *Zabawa tematyczna*, <https://azymut.zhr.pl/2019/01/01/zabawa-tematyczna/> [dostęp: 08.05.2021].

19. Regulamin mundurowy ZHP wprowadzony Uchwałą Głównej Kwatery ZHP nr 59/2015 z dnia 31 marca 2015 r., https://work.zhp.pl/wp-content/uploads/2015/04/zalcznik_20150421_165358_zal_u_gk_59_2015_mundur.pdf [dostęp: 08.05.2021].

uzasadniona tym, iż nauczycielka po prostu nie lubi metody dramy ani inscenizacji.

Teatrzyk zachowy jest „świetną okazją do (...) wspólnej zabawy, angażując całą gromadę i dając zuchom możliwość rozwoju wyobraźni”²⁰. Jest taką formą pracy, która może być wykorzystywana w sposób identyczny zarówno podczas zbiórek zachowych jak i w szkole.

Zuchowy zwiad

Formą pracy, która najbardziej „podzieliła” nauczycieli jest zwiad zachowy – bardzo rzadko: 7 odpowiedzi, bardzo często: 12 odpowiedzi. Z wywiadów wynika, iż zwykle nauczycielki starają się dopasować wycieczki do aktualnego cyklu tematycznego, jednakże korzystają również z atrakcyjnych ofert, które nie zawsze związane są z treściami omawianymi podczas zajęć.

Wiele nauczycielek wyraziło żal, iż w czasie pandemii wycieczki nie były możliwe do zorganizowania.

W warszawskich placówkach uczą nauczyciele, którzy mieli okazję poznać metodykę zachową zarówno jako zuchy, jak i instruktorzy. Nie ma to jednak wpływu na stopień stosowania przez nich elementów metodyki zachowej. Formy pracy stosowane w gromadach zachowych są obecne również w innych metodach i metodykach pracy z uczniami w wieku wczesnoszkolnym, zatem nauczyciele, w pracy których widać elementy charakterystyczne dla badanej metodyki, robią to nieświadomie. Analizując wypowiedzi dotyczące poszczególnych elementów, można zauważyć, iż nie wszystkie z nich są możliwe do zastosowania w szkole. Sytuacja dotyczy przede wszystkim szóstek zachowych, które są stałe. Nauczycielki celowo mieszają członków grup, aby zminimalizować ryzyko rywalizacji między uczniami. Ponadto wychowawcy klas mają pełną dowolność w pracy nad regulaminem/zasadami, co jest przeciwieństwem Prawa Zucha. Nauczycielki nie przykładają również tak dużej wagi dłuższemu wyjazdowi, jak drużynowi koloniom zachowym.

Odpowiedź na problem badawczy (Czy i w jaki sposób elementy metodyki zachowej wykorzystywane są w pracy zawodowej wychowawców edukacji wczesnoszkolnej w war-

szawskich placówkach publicznych?) wydaje się być zatem złożona. Okazuje się jednak, iż połączeń między harcerstwem a szkołą jest dużo. Elementy, które w wysokim stopniu wykorzystywane są przez nauczycieli i nauczycielki, to:

- klasowe zwyczaje i elementy spajające grupę,
- program, który odpowiada na potrzeby uczniów,
- indywidualizacja zadań, która odpowiada zuchowym gwiazdkom,
- rozwijanie konkretnych zainteresowań poszczególnych uczniów przypominające sprawności indywidualne,
- podział materiału na bloki tematyczne,
- istota włączania uczniów w podejmowanie decyzji związanych z życiem klasowym, reagowaniem na ważne sytuacje,
- rola nauczyciela jako uczestnika w zabawie i innych aktywnościach,
- stosowanie form pracy wykorzystywanych w metodyce zachowej.

Zakończenie

Metodyka zachowa jest sposobem na pracę z dziećmi wypróbowywanym i doskonalonym przez pokolenia. Działalność drużynowych jest niezwykle ceniona przez rodziców - zawdzięczają im oni pomoc w wychowywaniu dzieci w harcerskich ideałach, których nie raz brakuje w szkole, a są one uniwersalnie kojarzonym z pożądanym społecznie celem rozwoju.

Poprzez instrumenty metodyczne, instruktorzy zachowi wspierają dzieci w dążeniu do doskonałości. Czy zatem szkoła nie powinna również do niej dążyć? Dzięki refleksji nad elementami metodyki zachowej nauczyciele są w stanie – tak jak drużynowi – wychować ucznia w idei braterstwa, służby i pracy nad sobą.

Metodyka zachowa jednakże nie jest tworem idealnym. Należy nadal ewaluować ją i kontrolować, czy odpowiada na potrzeby XXI-wiecznego ucznia. Jeżeli wymagamy od wychowanków stałego rozwoju i pracy nad sobą, powinniśmy zadbać, by nasze metody również były ciągle doskonałe.

Bibliografia:

- Bokacka K., Bokacki R., Prosty sposób na harcerstwo, „Czuwaj” 2020, nr 2.
- Borkowski J., Zabawa tematyczna, <https://azymut.zhr.pl/2019/01/01/zabawa-tematyczna/> [dostęp: 08.05.2021].
- Czekalska-Nikołajew A., Czerwiński P., Gajdziński M., Mieczynska A., Pałamarz M., Sadłowski A., Harcerstwo w warszawskich szkołach, Warszawa 2011.
- De kac z R., Zabawy teatralne. Poradnik zuchowego teatru, Warszawa 2019.
- Harcerski System Wychowawczy, <https://zhp.pl/harcerski-system-wychowawczy/> [dostęp: 14.11.2020].
- Janicka K., Katalog majsterki zuchowej, 2014, https://szkolazastepowychrzeka.files.wordpress.com/2014/02/katalog_majsterki_zuchowej.pdf [dostęp: 08.05.2021].
- Kulczyk-Prus E., Wittenberg A., W krainie zabawy. Poradnik drużynowego gromady zuchowej, Łódź 2011.
- Lorek M., Ochmańska B., Wollman L., Nasz elementarz. Podręcznik do szkoły podstawowej. Klasa 1, część 3, Warszawa 2014.
- Misja ZHP, <https://zhp.pl/odkryj/misja-zhp/> [dostęp: 14.11.2020].
- Palamer-Kabacińska E., Pełnić służbę całym życiem? Ruch harcerski jako przykład działań organizacji pozarządowych wdrażających do życia w społeczeństwie obywatelskim, Kraków 2014.
- Regulamin mundurowy ZHP wprowadzony Uchwałą Głównej Kwatery ZHP nr 59/2015 z dnia 31 marca 2015 r., https://work.zhp.pl/wp-content/uploads/2015/04/zalcznik_20150421_165358_zal_u_gk_59_2015_mundury.pdf [dostęp: 08.05.2021].
- Romanowski S., 100 lat z piosenką harcerską i zuchową, Warszawa 2010.
- Rybicka-Pawelczyk L., Gawędy do Prawa Zucha. Jak dzieci zostały zuchami, Warszawa 2019.
- Ściaga z ręki, źródło: <https://www.rekametody.pl/sciaga-w-rece> (dn. 14.11.2020).
- Uchwała nr 83/XXXVI Rady Naczelnej ZHP z dnia 5 października 2013 r. w sprawie systemu metodycznego ZHP, IV Metodyka zuchowa, <https://docplayer.pl/174909-Uchwała-nr-83-xxxvi-rady-naczelnej-zhp-z-dnia-5-pazdziernika-2013-r-w-sprawie-systemu-metodycznego-zhp.html> [dostęp: 29.12.2020].
- Załącznik do Uchwały nr 24/XXXII Rady Naczelnej ZHP z dnia 1 marca 2003 r. w sprawie opisu metodyk poszczególnych grup, https://gkzhp.sharepoint.com/:w:/r/sites/dokumentyZHP/_layouts/15/Doc.aspx?sourcedoc=%7B23DFEA4B-37BC-43A2-B065-FEE4C39B85DB%7D&file=zalcznik_20070612_04959_u.zal_rn_24_2003.doc&action=default&mobileredirect=true [dostęp: 29.12.2020].

Cub Scout and Brownie method in Warsaw's primary education teachers' professional work

Summary:

The following article is a summary of the key information from my undergraduate thesis titled „The Application of Scout Methodology Elements in the Work of Early Education Teachers in Warsaw Schools.” The thesis, written under the supervision of Dr. Ewa Palamer-Kabacińska, was the culmination of my undergraduate studies in Early Childhood Education at the University of Warsaw. The work received recognition in the 10th

edition of the ZHP competition named after Scoutmaster Olgierd Fietkiewicz for academic works on scouting-related topics. This article investigates the condition of usage of Cub Scout and Brownie method's elements in Warsaw's primary education teachers' professional work in public schools. It will help teachers who search for new didactic methods find a new way of working based on the Scout method for early childhood education.

Keywords: Cub Scout and Brownie method, scouting method, early education, teacher